

Az osztályozás és a káoszelmélet

James Gleick tudománytörténeti könyve a káoszról 1988-ban jelent meg, felvázolva annak az új tudományos paradigmának a körvonalait, mely addigra már a legtöbb kutatási területen a gyakorlati munka részévé vált.

Akkorra már Magyarországon is létjogosultságot nyert e tudomány, itthoni tudósai leginkább a fizikában, a matematikában, a biológiában kutattak, de a kilencvenes évekre a szociológia is beépítette az új megközelítési formákat kutatásaiba. Mind több társadalomtudomány alkalmazta vizsgálati szempontként a káoszt, ugyanakkor a könyvtártudományban, illetve annak részterületein még nem születtek mélyreható vizsgálatok.

Az Egyesült Államokban, a legtöbb káoszelméleti kutatás anyaországában az információtudományt mind elméleti, mind gyakorlati oldalról már a '70-es évek végén összekapcsolták a káoszelmélettel. Ebben az a furcsa, hogy bár az információtudomány egyre inkább önállóvá válik, az alapjait képező könyvtártudományban még mindig nem jelent meg ez a szemlélet.

A káosz mindig rendszerfüggő, és csak rendszerben vizsgálható. E szempontból leginkább az osztályozás lehet az az alap, ahonnan az ilyen irányú kutatásokat el lehet indítani. A másik ok az, hogy az osztályozás egyik célja, hogy modellezze a minket körülvevő világot, és annak igen bonyolult rendszerét átültesse egy jól használható formába, minél kisebb információvesztés mellett. A káosz kutatói jobbára a természettudományokban ismerték fel ezen új szemléletmód jeleit, de egy olyan tudomány, mint az osztályozás, melynek tárgya maga a *Világ*, értelemszerűen magában foglalja a káoszra való hajlamot.

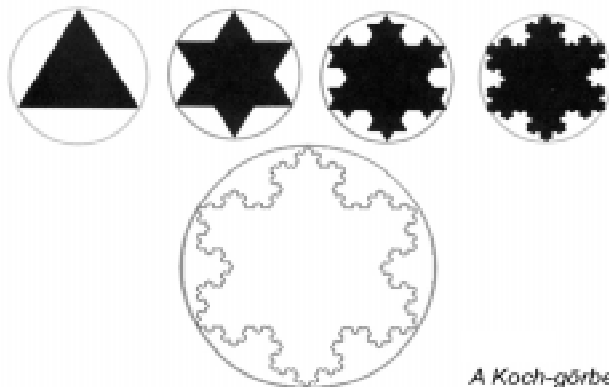
Két-három hónapnyi olvasás és sorozatos asszociációk után sikerült megtalálnom azokat a pontokat, melyek segítségével e két tudományt összekapcsolhattam.

A káosz interdiszciplináris, elmosza a tudományok határait, míg az osztályozás keretet ad a tudományoknak és az életnek egyaránt. Ellentét feszül e két kijelentés tartalma között, ám az ember által felépített osztályozási rendszerek, pontosabban maga az osztályozás fogalma nagyon is közel áll a káoszelmülethez.

Benoit Mandelbrot 1975-ben adott nevet az általa felfedezett (ő maga szerette ezt a kifejezést használni) fraktáldimenzióknak, és alkalmazta őket az olyan, már ismert alakzatokra, mint például a Koch-görbe. A XX. század elején Helge von Koch svéd matematikus írta le azt a síkidomot, amelynek területe sosem lépi túl egy adott kör területét, kerülete viszont végtelen hosszú.

Az ábrán jól látszik, hogy miről van tulajdonképpen szó. Egy egységnyi oldalú háromszög minden oldalára állítsunk egy-egy 1/3 egység oldalú kisebb háromszöget, és így tovább. A végeredmény egy erősen fragmentált, töredezett oldalú síkidom, amelynek az oldalhossza gyakorlatilag végtelen, de a területe nem haladja meg a kezdő háromszög köré írható kör területét.

Képzeljük el azt, hogy a dokumentum a síkidom, és a köré írható kör képezi azt a fogalmi teret, amit a dokumentum tartalma betölt. A hangsúly azonban a határoló egyenesen van. A fogalmak – amelyek a dokumentum tartalmát meghatározzák az osztályozás bármelyik formájában vagy akár egy szövegelemzés során – alkotják a Koch-görbét. A dokumentumot jellemző fogalmak száma akármennyi lehet, ez végül

A Koch-görbe

On-line referenz a hazai könyvtárakban

is olyan, mintha a fogalmakat sorra felültetnék a görbe szakaszaira. Így jellemzik a dokumentumot, kitöltve a rendelkezésükre álló „teret”.

Az első lépésben három fő fogalommal jellemzünk egy dokumentumot, majd tovább pontosítjuk a dokumentumról alkotott képünket, finomítjuk a síkidom határait. Az osztályozás folyamán is hasonlóan járunk el, hisz az általánosítások, első benyomások után a dokumentum mélyebb feltárása következik.

Mivel egy dokumentumról szinte végtelen sok információt lehet adni, de ezek mindig a dokumentumról fognak állításokat közölni, végig a körön belül maradunk a fogalmi térben.

Ez a geometriai példa, remélem, jól szemlélteti, hogy a káoszelmélet, illetve az általa vizsgált kérdések hogyan egyeztethetők össze az osztályozás kérdéseivel.

A vizsgálat természetesen nem teljes, a dolgozat egy későbbi kutatás megalapozását szolgálja, amely céljául tűzte ki, hogy a könyvtártudomány több területén megkeresse azokat a pontokat, ahol a káosz tetten érhető. Mivel a káosz leginkább a természetben van jelen, először igyekeztem olyan területen keresni a válaszokat, ahol valamilyen jól nyomon követhető rendszer állt a rendelkezésemre a vizsgálathoz. Ez a könyvtártudományok területén az osztályozás volt. A könyvtár mint rendszer azonban maga is rengeteg hibalehetőséget rejt magában, és a káosz kutatással lehetőség nyílhat ezek forrásainak felismerésére, korrigálására, prevenciójára.

Innen szeretnék tovább lépni, esetleg a könyvtári munka gyakorlati problémái felé is.

A cikk a 2001. áprilisi OTDK-n elhangzott előadás tartalmára támaszkodik.

Giczi András Béla
ELTE-BTK,

Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék

*

A Könyvtári Levelező/lap ez évi 6. számának 22. oldalán megjelent írásban, önhibánkon kívül, a szerző tévesen, a Szegedi Tudományegyetem hallgatójaként szerepelt. Ugyanakkor egy másik díjazott neve kimaradt a felsorolásból. III. helyezést nyert *Ábrahámné Molnár Ilona* (BDF, Szombathely) *A Színház* című folyóirat repertóriumára MikroIsis adatbázisban című dolgozatával. Témavezetője dr. Murányi Péter volt. Az érintettek elnézését kérjük. (A szerk.)

Az internet használata a világháló elterjedésével és tartalmi gazdagodásával párhuzamosan egyre több könyvtárban és egyre több munkaterületen napi gyakorlattá vált. Ezek egyike a tájékoztatás, melyhez a hagyományos könyvtári forrásokon kívül az interneten található adatbázisok, lexikonok, szótárak, könyvtári katalógusok és más információs leőhelyek szintén sikeresen felhasználhatók a helyi olvasók kiszolgálásában.

Létezik azonban a tájékoztatásnak másik formája is, az interneten keresztül e-mailben jelentkező, nem a megszokott értelemben vett olvasók kiszolgálása. Ez a típusú szolgáltatás szemléletváltást igényel a könyvtárak részéről, hiszen az ilyen módon jelentkező igénylők nem feltétlenül tartoznak a könyvtár beíratkozott olvasói közé, és nem jelennek meg a statisztikai kimutatásokban sem. A szaksajtó már több ízben is hírt adott a felhasználók között igen népszerű MIT-HOL szolgáltatás működéséről, melyben a különböző hazai könyvtárakból önkéntesen bekapcsolódott könyvtárosok végzik az e-mailben érkező kérdések megválaszolását. A Magyar Elektronikus Könyvtár keretein belül* működő tájékoztató szolgáltatást létrejöttét (1999) megelőzően azonban már voltak kezdeményezések egyes hazai könyvtárak részéről on-line tájékoztató szolgálat létrehozására, és ma is működnek ilyen, könyvtárakhoz kötődő e-mail-es tájékoztató szolgáltatások. Ezeket szeretném a következő oldalakon bemutatni.

A könyvtári tevékenységnek mindig fontos részét alkották a közönségkapcsolatok, amelyeknek hagyományos értelemben vett formái mellett megjelentek internetes típusaik is. Szinte minden könyvtári honlapon találunk postacímet, telefonszámot, e-mail címet, amelyen keresztül a böngésző kapcsolatba léphet a könyvtárral. Szeretném azonban ezt a minimális szintű, indirekt kapcsolatteremtési lehetőséget elhatárolni az internetes könyvtári tájékoztatás fejlettebb formáitól, ahol a felhasználó konkrét felhívást kap arra, hogy kérdéseket tegyen fel, közölje észre-

* A MIT-HOL szolgáltatást 2001 júniusától az OSZK Olvasó- és Tájékoztató Szolgálatára menedzseli. (<http://mit-hol.oszk.hu>)